

ЕДУАРД ГИБЪН ЗА ВИЗАНТИЯ И ПРАВОСЛАВИЕТО

Навършват се 200 години от кончината на великия английски историк Едуард Гибън, който в англоезичния свят се ползва с популярността, която има, да речем, преп. Паисий Хилендарски у нас. Той е роден през 1737 г. и по семейна традиция получава името на баща си, който пък е кръстен на своя баща. Майката Юдит Портън е от немски произход. Всички братя и сестри на Едуард умират като невръстни деца. За оцеляването му има особена заслуга леля му Кетрин, която му вдъхва “непоколебима любов към четенето”. Гибън боледува често и сменя редица училища в Пътни, Кингс-тън, Уестминстър, Бат и Уинчестър. На 16-годишна възраст е приет в колежа “Магдалена” на Оксфордския университет. Схоластиката на обучението обаче го отблъсква. Тук той е приет в Римокатолическата църква и според тогавашните закони тази промяна го лишава от възможността да заема държавни служби. Разтревоженият баща изпраща Едуард да продължи учението си в Лозана, където той изучава френските и латинските класици в оригинал под ръководството на калвинисткия пастор М. Павиар и се отказва от преклонението си пред папския авторитет. Иска да се ожени, но суровият му баща забранява брака и Гибън остава стар ерген. Приятелката му Сюзан Куршо по-късно се омъжва за Жак Некер — финансов министър на крал Людовик XVI.

След връщането си в добрата стара Англия Гибън служи като капитан в милицията на графство Хемпшър /1758—1763/. След това предприема задължителното за тогавашните богати младежи пътешествие из Европа. Във Франция се запознава с Дидро и д’Аламбер. На 15 октомври 1764 г., докато броди из развалините на Капитола, му хрумва идеята да напише история на Римската държава. Едва след смъртта на баща си Гибън успява да се освободи от сянката му и с заселва в Лондон, където става депутат в Камарата на общините, без да вземе думата нито веднъж. Той става член на прочутия клуб на художника Джошуа Рейнълдс и писателя Самюел Джонсън. Дребен на ръст, доста дебел, с крехко здраве, Гибън е пример за кабинетен учен.

Първият том на епохалния труд на Гибън “Упадък и гибел на Римската империя” излиза от печат през 1776 г. Клерикалните среди веднага го обвиняват, че виждал в появата на християнството главния фактор за провала на Рим. Той отговаря на критиците с брошурата “Защита на някои откъси за XV и XVI век” в “Упадък и гибел на Римската империя” /1779/. Вторият и

третият том, които излизат скоро след първия, са приети с повече толерантност. Между 1779 и 1782 г. Гибън получава синекурен пост в съществуващия само на книга Съвет за търговия, а когато той е разтурен, се премества в Лозана. В този град на 27 юни 1787 г. той завършва книгата, която става синоним на неговия живот и дело. След шест години Гибън се връща в Лондон и боледува от воднянка и подагра. Подлага се на няколко мъчителни операции без упойка и умира на 16 януари 1794 г.

Книгата му се състои от две части, които са приблизително еднакви по обем. Първата покрива периода до края на западната империя /ок. 480 г./, а втората стига до падането на Константинопол през 1453 г. Той схваща Римската империя като самостоятелна административна единица, независимо от перипетиите на нейното развитие. Цялата ѝ история според него е белязана от плесента на непрекъснатия упадак и отдалечаване от античните идеали на политическа и интелектуална свобода. Това предубеждение на Гибън обаче противоречи на законите, по които се развива съдбата на Византия. Едва ли може да се приеме заключението му в края на съчинението: “Описах тържеството на варварството и религията”.

Въпреки че повече от една трета от цялото произведение на Гибън е посветена на византийската история, днешните историографи обикновено пренебрегват този дял. Спорадичните и общи бележки на Бери, Доусън, Гарицо споделят общоприетото мнение, че Гибън се отнася с пренебрежение към 1100-годишната византийска цивилизация. Първо, за разлика от по-системния характер на първата част на “Упадък и гибел”, историята на “новия Рим” е представена не толкова стегнато и в някои отношения лапидарно. Същевременно авторът прави дълги екскурси по второстепенни теми като появата на арабската и османската опасност. На второ място, византийската история на Гибън не е създадена във вакуум. Негови предшественици са няколко големи изследователи от XVII-XVIII в. За политиката на Константинопол той ползва най-вече Шарл Дюканж, за когото се смята, че е написал първата научно издържана византийска история /Париж, 1657/, и в по-малка степен Ш. Льобо. За да опише перипетиите на Византийската църква, англичанинът стъпва върху раменете на големия ансенист Тилмон, а за по-късния период негови водачи са както протестантски, така и римокатолически автори — лутеранският пастор Мосхайм, йезуитът Патавий, абатът Фльори, кардиналът Цезар Бароний. Гибън също е твърде задължен на именития баща на дипломатиката Жан Мабийон и видния палеограф Бернар дьо Монфокон. Но събраните материали биха останали неразработен рудник, ако той не притежава редкия талант да синтезира, анализира и поднася информацията във възвишен /понякога високопарен/ и ясен стил. Историците-предшественици на Гибън са духовници или поне са свързани с Църквата, а Гибън е мирянин, калвинист, скептик и агностик. Той е един от пър-

вите историци, които поставят църковните събития и личности в по-широк контекст на епохата.

Едуард Гибън

Гибън често цитира вторичните си източници, но изнася безброй подробности, които не се откриват в тях и сигурно са извлечени от самите византийски летописци. В предговора към т. 4 на Историята той признава: “Винаги съм се опитвал да черпя от извора”. Тъй като владее по-добре латински, отколкото гръцки, Гибън си служи предимно с латински преводи на гръцките оригинали. На работната му маса се намира известната лувърска сбирка от византийски историци на латински език, която не отстъпва на цитирания днес бонски корпус. В нея по-трудните гръцки пасажии често са перифразирани на латински или даже изпуснати. Гибън прибягва и към френския превод на византийските историци от Л. Кузен /Париж, 1672—1674/.

От бележките му става ясно, че той сравнява преводите с оригиналните текстове и ги уточнява. Когато разисква Флорентинския униатски събор през 438-439 г., Гибън се позовава обширно на спомените на летописеца Сиропулос, смятан дотогава от западните учени за предубеден и недостоверен. Той фактически вкарва Сиропулос в научно обръщение.

Докато Гибън е силен в представянето на политическите проблеми, той се оказва определено по-слаб по въпросите на Православната църква. Англичанинът не винаги схваща тънките нюанси в отношенията между държавата и Църквата и придава прекалено голямо значение на цезаропапизма — властта на императора в религиозната сфера. Твърде невярно е твърдението му: “Гръцкият църковен водач бил домашен слуга под окото на своя господар. . .” /т. 5, гл. 49, с. 256/. Още по-несполучливи са опитите му да про-

никне във вътрешния живот и духовността на Православната църква. Като краен рационалист той не изпитва симпатия към християнската вяра и не успява да оцени истинската същност на мъченичеството, монашеството, исихасткото учение. От друга страна Гибън много добре разбира различията между източното и западното богословие и ги излага точно, макар и със зле прикрита ирония. В отделни случаи, когато сравнява прозелитизма или нравствеността на клира на Изток и Запад, той неохотно отдава предпочитание на Православната църква /т. 6, гл. 54, с. 123/.

Обясними са предубежденията на Едуард Гибън като интелектуалец от времето на Просвещението и като учен, на когото не са достъпни много извори, открити по-късно. Въпреки явните дефекти, неговата класическа история на Римската империя остава ръкотворен паметник с изключителна стойност, който може да бъде поправян и допълван, но не и отричан. Професионалните историци на Запад често повтарят на студентите: “След като прочетете всичко друго, трябва да прочетете и Гибън!”

Йеромонах Павел Стефанов